

ŞAH İSMAİL'İN ZEVCESİ TAÇLI HANIM'IN MÜCEVHERATI

Ord. Prof. İ. Hakkı UZUNÇARŞILI

YAVUZ SULTAN SELİM'le ŞAH İSMAİL Safevî arasında 2 Receb 920 ve 23 Ağustos 1514'deki meşhur *Çaldıran* muharebesi'nde şah'ın mağlub olması üzerine kocalarını teşçi için İran ordusunda bulunan kadınlarla beraber zırhlı olarak harb kıyafetiyle ŞAH İSMAİL'in zevcesi olan TAÇLI HANIM da, esir düşmüştü.

Esir düşen TAÇLI HANIM'ın, şahın hakikaten zevcesi mi, yoksa gözdesi mi? olduğu hakkında bizim tarihlerde sarıh malûmat olmakla beraber birinci ihtimal yâni zevcesi olduğu kabul olunmuş gibidir.¹

TAÇLI HANIM'ın esareti hakkında dedesinden naklen Tacüttevarih'de iki rivayet zikredilmektedir. Birincisi, ŞAH İSMAİL'in maiyetinde bulunarak *Çaldıran* seferini müteakib *Tebriç*'e kaçan HAFIZ MEHMED İSFAHANÎ, yolda şahın *dârûgâsı* yâni zabıta memuru olan HELVACIOĞLU HÜSEYİN BEYE rastlıyarak şahı sormuşlar, o da şahın mecruh olarak kaçtığını ve TAÇLI HANIM'ın bulunmamasından dolayı gayet kederli olduğunu ve kendisinin TAÇLI HANIM'ı aramağa memur edildiğini söylemiş. Sonradan haber almışlar ki TAÇLI HANIM kaçıp *Hoy* beğinin yanına gelmiş ve o da kendisini şaha göndermiş. İkinci rivayet ise TAÇLI HANIMIN muharebe esnasında Mesih Paşa oğlunun eline esir düşerek bir gece onun çadırında kaldıktan sonra çok yalvarıp ağlayarak meşhur lâl-i böğrek parçalarından yapılmış küpelelerini² vermek sûretiyle kurtulup *Hoy* beğine ve oradan şahın yanına gittiği şeklindedir. Binaenaleyh iki rivayet de netice olarak birdir.

¹ Âli "basılmamış *Künhülâhbar* c.l.s, 237" şöyle diyor: "Ol tâife hâife ehl-ü ıyâl-i pâbendiyle mübaşir-i kıtal kılınmağı keenne gayret-i külliyelerine sebep fehmetmeğin gerek şahları, gerek sipahları evlâd ve ıyâlleriyle harbgâha gelmiş idiler. Hâlâ ki ekserinin ıyâl ve nisvanı, hatta ŞAH İSMAİL'in TAÇLI HANIM nam ârayiş-i hânedanı asakir-i mansûre pençesine giriftar,, olmuşlardı. Halkondil tarihine zeyil yazmış olan ARTHOS TOMAS da ayn-ı mütaleayı kaydediyor.

² Lâl böğrek denilen mücevher, bir el kadar saf lâl renginde imiş. Bir hayli hükümdarların hazinelerinden arda kalmış ve sonra ŞAH İSMAİL'in eline geçmiş.

Tacüttevarih bunları zikrettikten sonra TAÇLI HANIM'ın ŞAH İSMAIL'İN asıl zevcesi olmayıp fakat gayet makbule gözdesi olduğunu ve şâhin sulh talebi için gönderdiği elçiler vasıtasıyla bu hanımı istediğini beyan etmektedir³. Münecimbaşı da TAÇLI HANIM'ın şahın zevcesi olmayıp maşukası olduğunu ve bu hanımın Mesih Paşazâdeye esir düşüp bir, iki gece onun çadırına kaldıktan sonra lâl-ı böyrek diye meşhur olan küpelerini vermek suretiyle serbest bırakılarak Hoy beyinin yanına ve oradan da şahın yanına gittiğini ve şahın asıl zevcesi Bihruz hanımın esir düşerek Tacî zâde CAFER ÇELEBİ'ye nikâh edildiğini zikrediyor⁴. Mirât'ı Kâinat ile Haber-i Sahih de Taçlı hanımdan başka şâhin bir zevcesinin esir olduğunu ve Mesih paşa oğlu eline esir düşen TAÇLI HANIM'ın küpelerini vermek suretiyle kurtulduğunu fakat şahın zevcesinin Tacî zâdeye verildiğini kaydederler.⁵ Vak'aya en yakın olarak CELÂLZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ ise *Selimname*'sinde, şâhin zevcesi olan TAÇLI HANIM'ın fevkalâde güzel olup pâdişahın huzuruna getirildiği sırada orada bulunan ve zendostlukla meşhur olan Kazasker TACİZÂDE CAFER ÇELEBİ'ye verilmek suretiyle Türkiye de tavattun eylediğini yazıyor⁶. BİTLİSLİ ŞÜKRÜ de *Selimname*-

Şah bir gün keyif haliyle bu nâdide mücevheri taşa atarak parçalamış. Sonra bunun parçalarından bir hayli şeyler yapılmış ŞAH İSMAIL o mücevherlerin en güzel parçalarını ayırarak bir çift küpe yaptırıp TAÇLI HANIMA vermiş. TAÇLI HANIM esir düşünce bu küpe (Mesih Paşa oğlunun eline geçmiş (Tacüttevarih c. 2, s. 237).

³ Tacüttevarih c. 2, s. 274. Fakat Münecimbaşı (Sahaifulahbar c. 3, s. 455) Şahın elçisinin TAÇLI HANIM'ı değil, esir düşen asıl zevcesi BİHRUZ'ı istediğini beyan ediyor.

⁴ "Şahın hatunı BİHRUZ dahi kızılbaş âyanından nice kimselerin haremleri ele girdi, eğerçi meşhur olan TAÇLI HANIM olmak üzeredir; lâkin sahih olan budur ki mezbure (yâni Taçlı hanım) ŞAH İSMAIL'in mâşukası olup mahall-i mârekede firar ederken Mesih Paşazâdenin dâmına giriftar ve iki gece haymede âram ve karar eyledikten sonra lâl-i böğrek nam meşhur bir küpesi ki her biri el ayası miktarı idi, verip Mesih Paşa zâde pençesinden halâs ve Hoy'a vardı, şaha vüsul buldu. Bâde zaman sulh için İSMAIL devlet-i aliyyeye âdem gönderdikte BİHRUZ hatunu taleb eyledi; lâkin fetvây-ı ulema ile pâdişah hazretleri anı TACZADE CAFER ÇELEBİ'ye tezvîç buyurdu (sahaif-ül ahbar c. 3, s. 455) Mirât-ı Kâinat da (c. 2, s. 475) münecimbaşı gibi Şahın iki kadınının esir edildiğini birisinin mücevherlerini vererek kurtulup diğerinin *Tacizâde*'ye nikâhlandığını yazıyor. Haber-i Sahih'de de (c. 4, s. 278) aynı mütalea vardır.

⁵ Yukarıki nota bakın.

⁶ "Ezvâc-ı şâhiden dahi bir şüh nâzenin gelerek, servü hıraman, hüsinde Belkis, Külizar ve Gülçehre, handeru ve şivekâr ism-i cemili Taçlı hanım demekle meşhur imiş; ele gelip Hazret-i pâdişah behiştâşyanın meclisi üns şiarına getürdüler.

sinde isim zikretmiyerek, esir düşen hanımın şahın zevcesi olduğunu zırlı ve ata binmiş olarak pâdişahın yanına getirildiğini zikrediyor⁷. Aşağıda görüleceği üzere Haydar Çelebi ruznamesi de şah'ın zevcesi olduğunu gösteriyor.

Şu halde Haydar Çelebi ruznamesi ve Selimnameler gibi en eski menbalar TAÇLI HANIM'ın ŞAH İSMAIL'in zevcesi olduğunu beyan eylemektedirler. Tarihlerin yanlış olarak *Hoy* beyi vasıtasıyla şahın yanına gittiğini yazdıkları TAÇLI HANIM, Mesih Paşa zâdeye değil, *Vidin* sancak Beyi olan MESİH BEY'in eline esir düşmüş ve harb ganimeti olarak bütün mücevheratını *Mesih* BEY almıştır.

İran seferinden avdette ve kazasker Cafer Çelebi'nin katlinden sonra 921 Ramazanın onbeşinde SULTAN SELİM, TAÇLI HANIM'ı saraya getirtip kendisine bir hadım ağa ile at arabası ve beş bin akçe ihşanda bulunmuştu⁸.

Vidin sancak Beyi MESİH BEY *Çaldıran* muharebesinde ve daha sonra *Mısır* seferinde bulunmuştur. YAVUZ SULTAN SELİM *Kahire*'de bulunduğu sırada *Edirne* de saltanat kaymakamı bulunan şehzade SÜLEYMAN tarafından 21 Receb 923 ve 1517 Ağustosda gelen haberde hudutta düşmanın faaliyette bulunmasına mebni *Vidin* sancak Beyi MESİH BEY ile MİHAOLOĞLU MEHMED BEY ve *İnebahtı* Beyi HÜSEYİN BEY'in sancaklarına avdetlerine müsaade edilmesini babasından rica etmesi üzerine bunlar derhal sancaklarına gönderilmişlerdir⁹. Daha sonra şehzade SÜLEYMAN'dan gelen 924 Safer ibtidası tarihli haberde

İttifakan sabıka tuğraî olan sahib-i nihrir ve inşada hünerver Tacı zâde Mevlâna CAFER ol tarihte südde-i saadette kazasker olup huzur-ı şâhide bulundular; anların beynelenam zendostluk ile iştiharları var idi, ol sebeple mezbure hatunı anlara ihşan eylediler; vilâyet-i rumda mütemekkiye olup kaldı. . . Selimnâme Topkapı sarayı Revan kitabları numara 1274 varak 112 b.

⁷ *Dâhi germâ germ iken ceng-ü neberd* *Pâdişaha geldi bir şirânemerd*
Avratın şâhin ki zırhpus ü suvar *Husreve arzetti ol çabik suvar*
Kadıasker anda hazırdu meğer *Ana in'am etti şah-ı behrever*
Topkapı sarayı hazine kitapları numara 1597, varak 33b.

⁸ 15 Ramazan 921 divan oldu " . . Şahın avreti ki maktul kazasker yanında idi getirülmeğe emrolunup hadım ve at arabası ve beş bin akçe in'am buyuruldu. . . " *Haydar Çelebi ruznamesi-Feridun Bey Münşeati-c. 1, s. 418.*

⁹ 924 Receb ayının "yirmi birinci gününde MESTH BEY *Vidin* sancağına durmak emrolundu şehzade mektubiyle. . . Mesih bey gibi MİHALOĞLU MEHMED BEY ve *İnebahtı* Beyi HÜSEYİN BEY giru sancaklarında durmak emrolundu" *Haydar Çelebi ruznamesi-Feridun Bey Münşeati c. 1, s. 439 (1264 tab'ı).*

Vidin sancak Beyi *Mesih Bey*in vefat ettiği bildirilmesi üzerine, *Vidin* sancağına *Hersek* sancak beyliği, DAVUT PAŞA OĞLU MUSTAFA BEY'e verilmiştir¹⁰.

Elimizdeki vesikaya göre MESİH BEY'in ölümünden sonra zevcesi olan hanım ALİ PAŞA akrabasından MEHMED BEY adında birine varmış ve o da vefat ettiğinden bu kadın *Edirne*'ye gelmiş ve aşağıda zikredeceğimiz TAÇLI HANIM'ın mücevheratı dolayısıyla yapılan tahkikat esnasında *Edirne*'de oturmakta bulunmuştur.

MESİH BEY'in vefatından sonra pâdişah¹¹ Taçlı hanımın mücevheratı hakkında malûmat edinmek istemiş ve bunun tahkikini vezir-i âzam PİR MEHMED PAŞA ile divanda vezir bulunan MUSTAFA PAŞA'ya¹² havale etmiştir. Vezir-iâzam ile ikinci vezir, evvelce MESİH BEY'in kethüdalığında bulunmuş olan AHMED ve HASAN isimlerindeki adamlarını getirterek mücevherat işini anlardan sormuşlardır. Bu iki kethüdanın ifadelerine göre :

Çaldıran muharebesinde MESİH BEY'in adamlarından olup TAÇLI HANIM'ı tutan şahıs bu hanımın hulliyatından olmak üzere bir çift salkımlı ve taşları büyük küpe ile otuz altı tane armud biçiminde kullanılmamış ve yirmi dörder taneden iki takım kol incileri ve yine yirmi dörder taneden iki takım halhal¹³ incileri bir tane altın kaplı ve altın zincirli ve altın yazılı veya işlemeli yeşim taşı ve bir tane bazubend ve bir altın firûze taşlı yüzük ve bir altın lâl taşlı yüzük ve bir altın mühür ve bir yirmi beş mücevher düğmeli fakat düğmeleri dikilmemiş sırma işlemeli (zerbaft) kaftandan mürekkebe eşyalarını getirip MESİH BEY'e teslim etmiş. Bundan başka TAÇLI HANIM tutuluşundan iki gün sonra

¹⁰ Haydar Çelebi ruznamesi "sene 924 safer ül hayr guresinde şehzadeden ulak gelip MESİH BEY'in fevti ve küffarın tefrikası haberi gelip MESİH BEY sancağı *Vidin*, *Hersek* Beyi DAVUD PAŞA OĞLU MUSTAFA BEY'e ve *Hersek*, *Ohri* Beyi KASIM BEYE . . ." verildi. (*Haydar Çelebi ruznamesi s. 444.*)

¹¹ Bu pâdişahın, YAVUZ SULTAN SELİM veyahut oğlu SULTAN SÜLEYMAN'dan hangisi olduğunu kestiremedim. PİR MEHMED PAŞA'nın damadı olan Çoban Mustafa Paşa'nın Kanuni'nin ilk senelerinde divanda vezir bulunduğuna göre pâdişahın, Sultan Süleyman olması tahmin ettim. Bu tahkikat belkide Taçlı Hanım'ın muracaatı üzerine yapılmıştır.

¹² *Gebze*'de cami, medrese, imaret, kütüphane ile Eskişehir'de cami, medrese imaret ve mektebi yaptıran ve 935 h 1529 m de vefat ederek *Gebze*'de medfun olan Bosnalı ÇOBAN MUSTAFA PAŞA'dır.

¹³ Halhal = خالخال ; Kadınların ziyet makamında ayakbileklerine taktıkları altın ve gümüş bilezikler.

yine MESİH BEY'e yüzer taneden iki kıta tesbih de vermiş. Bütün bu hulliyatı, TAÇLI HANIM'dan alan MESİH BEY harb sonunda bunları *Vidin'*e götürmüştür.

Kethüdalarından bu malûmat alındıktan sonra MESİH BEY'in ganimet malı olarak *Vidin'*e götürdüğü mücevherat vesaire onun zevcesinden istenmiş ve o da bunlardan bazılarını teslim eylemiş ise de bir kısmının noksan olup meşhur salkımlı küpenin taşlariyle biçiminin değiştirilmiş olduğunu kethüdalar söylemişlerdir.

Taçlı hanımın hulliyatı hakkında PİR MEHMED PAŞA ile MUSTAFA PAŞA'nın pâdişaha takdim ettikleri rapor¹⁴.

لا زالت ظلال المعدلة الشريفه على مفارق العالمين الى يوم الحشر والحساب

Astân-ı saâdet âşiyanda yüz گبرا gabra-i ubudiyet ve tezellüle urup arz-ı bendegân-ı افقر efkar oldur ki bundan akdem Vidin sancak beyi olup fevt olan MESİH BEY ile sabıka Kızılbaş seferinde bile olan kethüdaları ki getirdilüp TAÇLU HATUN'un esbabı anlardan istikşaf olunmak emrolunmuş idi. Haliya müşarünileyhle sefer-i mezkûrda bile olan Ahmed ve Hasan nam kethüdaları getirilip mezbure hâtunun esbabı teftiş olundukta mezbûre hatunu dutup getüren kimesne bir çift salkımlu ve taşları büyük küpe ile ve otuz altı tane emrudî bîk incüleriyle ve yirmi dörder taneden iki kıta kol incüleriyle ve yirmi dörder taneden dahi iki kıta halhal incüleriyle ki cem'an doksan altı tane incü olur ve bir tane altun kaplı ve altun zincirli zernişan yeşim-i meftul'le ve bir altun bazubendle ve bir altun fîrûze taşlu yüzükle ve bir altun lâl taşlı yüzükle ve bir altun mühürle ve bir zerbaft kaftan ile ki mücevherden yirmi beş tane düğmeleri var idi, ama kaftana dikilmiş değil idi; cümlesini bile getirüp müşarünileyhe teslim eyledi; ve mezbure hatun dutulup getirüdükten iki gün sonra müşarünileyhe yüzer taneden iki kıta tesbih dahi verdi.

Zikrolunan esbabı bî kusur müşarunileyh MESİH BEY TAÇLU HATUN'dan alıp *Vidin'*e bile götürdü deyu cevap verdiler. Ve müşarünileyhin zevcesi olan hatundan ferman-ı âli iktizasınca sâbıka Taclu hatunun esbabı taleb olundukta bazı esbab ki teslim eylemiştir, mezkûran kethüdalar ol esbaptan bazı nâkıs gönderilip ve zikrolunan küpenin dahi taşları ve vaz'ı tagyir olunmuştur deyu îlâm eylediler ve haliya mezburenin zevci olan ALİ PAŞA hısımlı MEHMED bendeleri

¹⁴ Topkapı sarayı arşivi numara 636.

dahi fevt olmağın hatun-ı mezbur kendüsi mahrusa-i *Edirne*'ye geldi.
Bâki umur rey-i envere müfevvazdır.

همواره ظلال عالی بر مفارق اسافل و اعالی ممدود ولا يزال یاد برب العباد

من العبد الفقير
مصطفى الحقير

من العبد الداعي
پير محمد الجالی الفقير

Minel abdül fakir
Mustafa el hakir

Minel abdüd'dâî Pir
Mehmed-el-Cemalî elfakir

Şu halde *Çaldıran* muharebesinde esir düşen TAÇLI HANIM'ın ŞAH İSMAİL'in zevcesi olup kendisini esir eden de tarihlerin yazdıkları gibi Mesih Paşa oğlu değil *Vidin* sancak beği Mesih Bey'dir.

لا زالت ظلاله المعتبرة الشريفة على مفارقة العالمين ليوم الحشر واليوم الآخر
 كسنة عداة شتى ما بين يوم غدو آو عوفق وتذللهم ادر بر من عند كان لغفر لهدركه بغير اضع وقدره
 لاولية قدر اوله مع بركه سابقا فلبان سفرته بيلد ولو كثر الريح كثور ويوزاجلوفانو كاسانيلو استلوا
 لو تفتح لبر او تفتح ابريها لياشار اليها سفر سفورها بيلد ولو كثر لهدو حن نام كخذ ليه كتوره ليو جزيرة فانوم اسبابه
 نقيش لو تفتح من جزيرة فانوم كتوره كتوره كسنة بر جفت حاله لو وطاسا بر يو ككوب بيلد ولو تفر ليه لانه لمر وجه بيلد
 انجوليد ويكويه ورو لانه وازيك قطعته قله كنجوليد ويكويه ورو لانه وازيك قطعته قله كنجوليد كقضا اقصا ليه
 علة انجولور و بره لونه قابلو لونه نجير لوز نشان يتر منقولم و بر التوه بانو بيلد لو كبر لونه قمر و ز حاشلو
 يركله و بر التوه لمار حاشلو بركله و بر التوه لمار و بر زبانه قضا فابله كجوهر و كبر كبريش وانه و ككبريد و ابريد
 اعا قضاة و ككبريد و ككبريد بيلد كتور حشار بيلد و جزيرة فانوم و طوب كتور ككبريد ككبريد ككبريد
 مشار ليه بوندانه وازيك قطعته تسير و لغيره و ي و كرو لانا اسبابه بقصو حشار اليعى با تا جلوفانو لاوليه
 و عينه بيلد كتور و ي و بوجوب و ي و ي و مشار ليه زهري او لوف فانوم فراه عايله متضا بجا با جلوفانو
 اسبابه لانه و بعض اسبابه ك تسليح المين و من كوا ليز كخدا لاوليه اسبابه بعضي ناقص كوا ليز ليو و كرو لانا
 كوا ليز و كخدا ليه و وضع خيرا و وضع و يوز علمه بيلد يار و عايلها جزيرة ك زو جيو لوف عايلها با شصم حشره خيلدي و لغيره
 قوتها و لغيره فانوم كبر لو كسند و ي و كوا ليز كخدا ليه باية امور دال لونه معوضدر هو داره ظلاله عايله
 بر مفارقة اسان و لعالم حمد و لغيره باية كوا ليز

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على
 سيدنا محمد وآله
 وبعد

Res. 1 — Topkapı Sarayı Arşivi No. 236

مصفا
قزلباش محمد ابراهیم بنده تا جلوه خاتونی در آن گشته مرحوم مسیح بکر کتور دکنده سیده
کتور تسلیم ایلدی وکی اسبابله و منوره خاتون دوتلدن غندن صکره کتور مسیح بکر
ویردی وکی اسبابله بونلرد که فرمان همایونده کتور دیلوب سفرد. سیده اون احمد
وحسن نام کتور اوی خیر و بردیلر. جمله سینی مسیح بکر و دینده سیده کتور دی
دیوا علام ایلدیله

بر جفت کوبلعل
یک کتور کوبلعل
و فاشله بر دین بکر کتور
دیو کتور کتور کتور
در بر بکر

ایکی قطعه انجمن تسبیح
بوزردانه دن
بوسنجار یا فخر
دوتلدن غندن
صکره کتور مسیح بکر
تسلیم ایلدی و
خاتون ایلدی

او قوز ایلی و اندانه حاجی
بکر انجمن
بوزردانه
امره بکر
دیو کتور بکر

یک کتور در دانه دن
ایکی قطعه خطال انجمنی که
قرف سکر دانه اوقه

برالتون قایل و التوت
لنجیر لوزر نشان یشم
مفتول

برالتون یوزدک
اعلا طاشلو

برالتون بازوبند
خزوزه طاشلو

بروز باغ قفقان که یکوی شردانه
جوهر دن روسکوی وار ایماقا
هنوز قفقان دکلش دکل ایماق

خاتون ایلدی
دوتلدن غندن
صکره کتور مسیح بکر
تسلیم ایلدی و
خاتون ایلدی
بوزردانه
امره بکر
دیو کتور بکر

خانقا سنبلی کوندره دله خفته واروب لندا
لله برحق لعلک په اوزنه توارف بارلس
ولو تونه لندارس اینه ووهی کسنت ولند لند
پلجیرک ولدن طوفان ورمه ووه و برشم نغوله
وبرزین الملو پانوبند

Res. 3 — Topkapı Sarayı Arşivi, No. 11989

